

INGLIZ VA QORAQALPOQ ERTAKLARIDA “YAXSHILIK” VA “YOMONLIK” KONTSEPTLARINING LINGVOMADANIY QIYOSIY TAHLILI

Trapova Gulira’no Nabijon qizi

Qoraqalpoq davlat universiteti 3-kurs tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20269542>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va qoraqalpoq ertaklarida “yaxshilik” va “yomonlik” kontseptlarining lingvomadaniy xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda ushbu kontseptlarning mazmuni, ifodalanish usullari hamda ularning axloqiy-tarbiyaviy ahamiyati yoritiladi. Tahlil natijasida qoraqalpoq ertaklarida yaxshilik ko‘proq faol amaliy harakatlar orqali, ingliz ertaklarida esa ichki fazilatlar va sabr-toqat orqali namoyon bo‘lishi aniqlanadi. Shuningdek, yomonlikning talqini va unga qarshi kurash usullari har ikki madaniyatda o‘ziga xos ekanligi asoslab beriladi. Maqolada ushbu farqlar orqali xalq dunyoqarashi va milliy qadriyatlarining o‘ziga xosligi ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: yaxshilik, yomonlik, ertak, lingvomadaniyat, qoraqalpoq ertaklari, ingliz ertaklari, do‘stlik, axloqiy qadriyatlar, qiyosiy tahlil, folklor

Ertaklar insoniyatning eng qadimiy madaniy qatlamlaridan biri sifatida nafaqat ko‘ngilochar, balki chuqur tarbiyaviy va axloqiy funksiyani ham bajaradi. Ayniqsa, “yaxshilik” va “yomonlik” kontseptlari ertaklarning asosiy semantik yadrosini tashkil etadi. Ushbu tushunchalar orqali jamiyatning axloqiy normalari, qadriyatlari va dunyoqarashi shakllantiriladi [5]. Ingliz va qoraqalpoq ertaklarini qiyosiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, mazkur kontseptlar umumiy universallikka ega bo‘lsa-da, ularning ifodalanish shakli, badiiy vositalari va semantik talqini har bir xalqning mentalitetiga bog‘liq holda farqlanadi.

Avvalo, qoraqalpoq xalq ertagi “Tabilmas dosliq” misolida yaxshilik kontsepti faol harakatlar orqali ifodalanadi. Bosh qahramon — yigit jarohatlangan ko‘k qushni topib, uni o‘z uyiga olib keladi va o‘n besh kun davomida mehr bilan parvarish qiladi. Bu epizodda yaxshilikning uch asosiy komponenti — mehr-shafqat, sabr-toqat va beg‘araz yordam aniq namoyon bo‘ladi. Eng muhim jihati shundaki, yigit bu yaxshilikni hech qanday manfaat kutmasdan amalga oshiradi. Natijada, qush sog‘ayib, keyinchalik yigitga yordam berishni va‘da qiladi. Bu esa qoraqalpoq ertaklarida keng tarqalgan “yaxshilik albatta qaytadi” degan g‘oyaning yorqin ifodasidir [2].

Shu bilan birga, ertakda qahramonning psixologik holati ham muhim ahamiyatga ega. U ota-onasidan ayrilib, qiyinchilikka duch kelgach, aynan o‘zi qilgan yaxshilikni eslab, ko‘k qushni izlab yo‘lga chiqadi. Bu esa yaxshilik kontseptining nafaqat axloqiy, balki hayotiy tayanch sifatida ham xizmat qilishini ko‘rsatadi. Qahramon qushdan boylik emas, balki “ko‘k sandiq”ni so‘raydi. Bu detal ham ramziy ahamiyatga ega: insonning haqiqiy baxti ko‘pincha oddiy narsalarda yashiringan bo‘ladi.

Biroq ertakda insonning zaif tomonlari ham ochib beriladi. Yigit sandiqni yo‘lda ochib, sabrsizlik qiladi va natijada kaptarlar uchib ketadi. Bu epizod orqali muallif sabrning ahamiyatini, shuningdek, insonning qiziquvchanligi ba‘zan salbiy oqibatlarga olib kelishini ko‘rsatadi. Demak, yaxshilik faqat qilish bilan emas, balki uni saqlab qolish va to‘g‘ri boshqarish bilan ham bog‘liq [1].

Yomonlik kontsepti esa ertakda ko‘k yal bo‘ri obrazi orqali ifodalanadi. Bo‘ri yigit uchun real xavf tug‘diruvchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi. U kaptarlarni yemoqchi bo‘ladi va keyinchalik yigitning o‘zini ham yeyishini aytadi. Bu yerda yomonlik ochiq, tajovuzkor va

bevosita ko'rinishda berilgan. Biroq qiziqarli jihati shundaki, yigit bo'ri bilan murosa qiladi, ya'ni yomonlik vaqtincha jilovlanadi. Bu esa qoraqalpoq ertaklarining realistik xususiyatini ko'rsatadi: hayotda yomonlik butunlay yo'qolmaydi, balki unga qarshi kurashish yoki vaqtincha uni cheklash mumkin.

Ertakning kulminatsion nuqtasi — ko'k qushning qaytib kelib, bo'rini o'ldirishi bilan bog'liq. Bu yaxshilikning yomonlik ustidan yakuniy g'alabasini ifodalaydi. Shu bilan birga, bo'ri aslida qushning akasi ekani voqeani yanada murakkablashtiradi. Bu detal yomonlikning faqat tashqi emas, balki ichki, ya'ni yaqinlar orasida ham mavjud bo'lishi mumkinligini anglatadi. Demak, qoraqalpoq ertaklarida axloqiy muammo ko'proq chuqur va ko'p qatlamli tarzda beriladi.

Endi ingliz ertaklari bilan qiyos qiladigan bo'lsak, ularda ham “yaxshilik” va “yomonlik” kontseptlari markaziy o'rin tutadi [4]. Masalan, Cinderella ertagida yaxshilik qahramonning sabr-toqati, kamtarligi va mehribonligi orqali ifodalanadi. U zulmga qarshi kurashmaydi, balki chidam bilan yashaydi. Natijada sehrli pari yordamida baxtga erishadi. Bu yerda yaxshilik passiv shaklda — ya'ni chidash va sabr qilish orqali namoyon bo'ladi.

Snow White ertagida esa yomonlik hasad va go'zallikka bo'lgan rashk orqali ifodalanadi. Yovuz qirolicha qahramonni yo'q qilishga urinadi, ammo oxir-oqibat jazolanadi. Bu yerda yomonlik psixologik va ijtimoiy xarakterga ega. Qoraqalpoq ertagidagi bo'ridan farqli ravishda, ingliz ertaklarida yomonlik insoniy kamchiliklar bilan bog'lanadi.

Jack and the Beanstalk ertagi esa ikki madaniyat o'rtasidagi o'xshashlikni ko'rsatadi. Unda Jek gigantga qarshi kurashadi. Gigant qoraqalpoq ertaklaridagi ajdarha yoki bo'ri kabi yovuz kuch sifatida tasvirlanadi. Biroq ingliz ertagida voqealar tez rivojlanadi va yaxshilik tezda g'alaba qiladi. Qoraqalpoq ertaklarida esa qahramon uzoq sinovlardan o'tadi va jarayon murakkabroq bo'ladi [3].

Lingvomadaniy jihatdan qaraganda, ingliz ertaklarida “good” va “evil” tushunchalari ko'proq abstrakt va umumlashgan bo'lsa, qoraqalpoq ertaklarida “yaxshilik” va “yomonlik” konkret voqealar, obrazlar va harakatlar orqali ifodalanadi. Shuningdek, ingliz ertaklarida axloqiy xulosa ko'pincha soddalashtirilgan bo'ladi: yaxshilar mukofotlanadi, yomonlar jazolanadi. Qoraqalpoq ertaklarida esa bu xulosa murakkabroq, hayotiy tajribaga yaqinroq tarzda beriladi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz va qoraqalpoq ertaklarida “yaxshilik” va “yomonlik” kontseptlari umumiy ma'noga ega bo'lsa-da, ularning talqini milliy madaniyatga bog'liq holda farqlanadi. Qoraqalpoq ertaklarida yaxshilik faol, amaliy va hayotiy tajriba bilan bog'liq holda tasvirlansa, ingliz ertaklarida u ko'proq idealistik va ichki fazilat sifatida namoyon bo'ladi. Yomonlik esa qoraqalpoq ertaklarida tashqi xavf sifatida, ingliz ertaklarida esa insoniy nuqsonlar orqali ifodalanadi. Shu sababli ertaklar har bir xalqning axloqiy qadriyatlarini, dunyoqarashini va madaniy o'ziga xosligini o'rganishda muhim manba hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. NAZAROVA, N. O'ZBEK TILIDA YAXSHILIK VA YOMONLIK KONTSEPTUAL MAYDONINING BADIY MATNDAGI IFODA VOSITALARI TAHLILI. UNIVERSITETI XABARLARI, 2022,[1/4] ISSN 2181-7324.
2. Qaraqalpaq xalq ertekleri. Nókis: “Qaraqalpaqstan”, 2019.
3. Steel, F. A. W. (2020). English fairy tales (Vol. 1). Library of Alexandria.

4. Von Franz, M. L. (2017). Shadow and evil in fairy tales: Revised edition. Shambhala Publications.
5. Абильдинова, Ж. Б. (2023). КОНЦЕПТЫ «ДОБРО/ЗЛО», «ЖАҚСЫЛЫҚ/ЖАМАНДЫҚ», «GOOD/EVIL» КАК ОТРАЖЕНИЕ НАРОДНОЙ МУДРОСТИ И ЗНАНИЙ В РУССКОЙ, КАЗАХСКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ ЯЗЫКОВЫХ КАРТИНАХ МИРА. ББК 81.2 Д 16 Редакциялық алқа: Бас редактор–Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің басқарма төрағасы–ректор, п. ғ. к., профессор Жанбол Жилбаев, 48.